

Аналізуючи досвід зарубіжних країн можна відмітити, що найбільш дієвим способом запобігання розвитку конфліктів у сфері охорони здоров'я та попередження судових спорів є захист прав пацієнта на ранній стадії виникнення такого конфлікту.

Неможна не погодитись, що інтеграція медіативних принципів в роботу закладів охорони здоров'я при врегулюванні конфліктів з пацієнтами, створює основу для формування мирного, уважного та неформалізованого підходу до потреб пацієнта, до розгляду скарг і вирішення спорів.

Україна сьогодні вкрай потребує створення такого дієвого механізму, за допомогою якого можливо вирішити не тільки вже існуючий конфлікт, але й попередити переростання скарг і розбіжностей у конфлікт. Така форма захисту прав пацієнтів, як медіація, створює сприятливі умови для встановлення взаєморозуміння між пацієнтом і лікувальним закладом, підвищить довіру пацієнта до системи охорони здоров'я і одночасно сприятиме підвищенню авторитету медичних установ.

Запровадження процедури медіації в Україні не тільки суттєво розвантажить судову систему, а й додасть сторонам «медичного конфлікту» можливість обрати ще одну ефективну форму захисту своїх порушених прав.

Одержано 12.04.2017

УДК 347.441.84

Наталія Миколаївна Навальнєва,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ОДНОСТОРОННЯ РЕСТИТУЦІЯ ЯК САНКЦІЯ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Цивільне право як система правових норм регулює майнові та особисті немайнові відносини, що побудовані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників у визначенні своїх прав та обов'язків. Разом з тим, цивільне право у своїх нормах містить засоби впливу на поведінку учасників цивільних правовідносин, одним з яких є застосування до правопорушника певних санкцій. Санкції у цивільному праві мають різний зміст і тлумачення. Чинний на сьогодні Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. (далі – ЦК України) передбачає можливість застосування односторонньої реституції, проте в правозастосовній діяльності виникають й проблемні питання застосування односторонньої реституції при визнанні правочину недійсним. Визначення сутності односторонньої реституції як санкції у цивільному праві є метою цього дослідження.

Варто зазначити, що досить часто поняття санкції пов'язують із цивільно-правовою відповідальністю. Так, В. П. Грибанов визначав цивільно-правову відповідальність як форму державного примусу, пов'язаного із застосуванням санкцій майнового характеру, що спрямовані на відновлення порушених прав та стимулювання нормальних економічних відносин юридично рівноправних учасників цивільного обороту [1, с. 215].

На думку О. Е. Лейста, в юридичному обов'язку виражена вимога необхідної поведінки, а санкція є способом державного примусу до виконання (дотримання) цієї вимоги, загроза примусом на випадок її порушення [2, с. 23].

О. О. Красавчиков під санкцією розумів установлену законом міру майнових або інших правових невідгідних для особи наслідків, які застосовуються в разі недодержання

закону, невиконання прийнятих зобов'язань, заподіяння шкоди або за наявності інших передбачених законом підстав [3, с. 367].

Відповідно до ч. 1 ст. 216 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування

Наслідки визнання правочинів недійсними полягають перш за все у тому, що виконані правочини вважаються позбавленими позитивного юридичного значення та не створюють для сторін тих прав та обов'язків, на встановлення яких вони були спрямовані. Якщо недійсний правочин сторонами виконаний, то загальним наслідком визнання його недійсним буде також повернення сторін в попередній стан – двостороння реституція, тобто настання обов'язку для сторін повернути один одному все виконане за недійсним правочином [4, с. 229].

Слово «реституція» походить від латинського «*restituere*», що у перекладі означає «відновлювати, відшкодувати, впорядковувати». Варто зазначити, що одностороння реституція історично походить з кондикції на користь держави, як це мало місце в ЦК УРСР від 16 грудня 1922 р. Зокрема, ст. 149 ЦК УРСР від 16 грудня 1922 р. передбачала, що у випадку визнання договору недійсним, як укладеного під впливом обману, насильства, погрозу або внаслідок зловмисної угоди представника однієї сторони з противною стороною (ст. 32), а також як направлено до використання крайньої нужди (ст. 33), потерпіла сторона має право вимагати від контрагента повернення всього виконаного за договором. Друга сторона такого права не має. Безпідставне збагачення потерпілої сторони стягається на прибуток держави (ст. 402).

Згідно зі ст. 49 Цивільного кодексу УРСР від 18 липня 1963 р., якщо угода укладена з метою, завідомо суперечною інтересам соціалістичної держави і суспільства, то при наявності умислу у обох сторін – в разі виконання угоди обома сторонами – в доход держави стягується все одержане ними за угодою, а в разі виконання угоди однією стороною з другої сторони стягується в доход держави все одержане нею і все належне з неї першій стороні на відшкодування одержаного. При наявності ж умислу лише у однієї з сторін все одержане нею за угодою повинно бути повернуто другій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного стягується в доход держави.

Як зазначає З. В. Ромовська, під час опрацювання проекту Цивільного кодексу України дебатовалося питання збереження конфіскаційної санкції (вилучення одержаного у дохід держави) у статті, що визнавала нікчемним правочин, який порушує публічний порядок, на випадок умислу однієї чи обох сторін. Проти останнього категорично заперечувала народний депутат І. Богословська, врешті – ця позиція одержала перемогу [5, с. 388].

Отже, одностороння реституція існувала в Україні до набрання чинності Цивільним кодексом України, тобто до 1 січня 2004 р., в якому було передбачено застосування лише двосторонньої реституції, тобто взаємне повернення сторонами всього переданого за недійсним договором.

Разом з тим, в ч. 1 ст. 208 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. було закріплено наслідки визнання господарського зобов'язання недійсним (односторонню реституцію та конфіскацію в дохід держави). Зокрема, якщо господарське зобов'язання визнано недійсним як таке, що вчинено з метою, яка завідомо суперечить інтересам

держави і суспільства, то за наявності наміру в обох сторін – у разі виконання зобов'язання обома сторонами – у доход держави за рішенням суду стягується все одержане ними за зобов'язанням, а у разі виконання зобов'язання однією стороною з другої сторони стягується в доход держави все одержане нею, а також все належне з неї першій стороні на відшкодування одержаного. У разі наявності наміру лише в однієї із сторін усе одержане нею повинно бути повернуто другій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного стягується за рішенням суду в доход держави.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» від 2 грудня 2010 р. № 2756-VI були внесені зміни до ст. 228 ЦК України і в частині 3 цієї статті було закріплено односторонню реституцію. Так, ч. 3 ст. 228 ЦК України передбачено, що у разі недодержання вимоги щодо відповідності правочину інтересам держави і суспільства, його моральним засадам такий правочин може бути визнаний недійсним. Якщо визнаний судом недійсний правочин було вчинено з метою, що завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, то при наявності умислу у обох сторін – в разі виконання правочину обома сторонами – в дохід держави за рішенням суду стягується все одержане ними за угодою, а в разі виконання правочину однією стороною з іншої сторони за рішенням суду стягується в дохід держави все одержане нею і все належне – з неї першій стороні на відшкодування одержаного. При наявності умислу лише у однієї із сторін все одержане нею за правочином повинно бути повернуто іншій стороні, а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного за рішенням суду стягується в дохід держави.

Таким чином, цивільне законодавство України знову містить положення про односторонню реституцію як санкцію в цивільному праві. Варто зазначити, що на недоцільність наявності у законодавстві такого правового наслідку недійсності правочину, як одностороння реституція, вказували, зокрема, О. А. Пушкін та В. М. Самойленко, на думку яких, якщо у діях сторін будуть наявні ознаки злочину чи адміністративного правопорушення, до них повинні застосовуватися відповідні санкції, але вже ті, що містяться в нормах публічного права [4, с. 231].

Вочевидь, що одностороння реституція як санкція в цивільному праві може застосовуватися у виключних випадках з метою захисту публічних інтересів, проте цивільне законодавство повинно передбачати чіткий механізм її застосування для уникнення зловживань та порушень прав учасників цивільних правовідносин.

Список бібліографічних посилань:

1. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. Изд. 2-е, стер. М.: Статут, 2001. 411 с.
2. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву. М.: Изд-во МГУ, 1981. 238 с.
3. Советское гражданское право: учебник. Т. 1/под ред. О. А. Красавчикова. М.: Высшая шк., 1985. 544 с.
4. Гражданское право Украины: учебник для вузов системы МВД Украины: в 2 ч. Ч. 1/А. А. Пушкін, В. М. Самойленко, Р. Б. Шишка и др.; под ред. А. А. Пушкіна, В. М. Самойленко. Харьков: Ун-т внутр. дел; Основа, 1996. 440 с.
5. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс: підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.

Одержано 15.04.2017